

MOTHAMA 2 DINTLHA TSE DI BOTLHOKWA TSA BONG

Maitlamo

Maikaelelo a mothama o ke go:

- Simolola batsena dithuto ka pharologano fa gare ga bona/bosadi le bong gammogo le bomme le bong.
- Latedisa megopolo e e sokameng ya bong e mentsi mo setšhabeng sa rona le gore e ama jang ka fa re akanyang re bo re itsaya ka teng.
- Latedisa ka fa bomme ka nako e nngwe ba gatelelang bomme bangwe ka teng, motswedi wa se le gore go raya eng mo maitekong a rona a go rotloetsa tekatekano ya bong.

GO NNA MONNA/MOSADI LE BONG

Ithutunsho 1: Bonna/bosadi kgotsa bong

Moithuti mongwe le mongwe o tlaa neelwa dikarata di na le maikaeleo le tse di dirwang tse di farologaneng gammogo le ditiro tse di farologaneng. O tlaa tshwanelwa ke gore o di bee mo ntlheng nngwe ya tse pedi tsa lobota: mosimane/monna le mosetsana/mosadi, ka fa o tlaa bong o bona go tshwanetse ka teng.

Dikai tsa dikarata tse o tlaa di fiwang ke tse:

Lepolotiki, Motlhokomele Lelwapa, Motsamaisi, Mmabontle/Rabontle, Moapei, Modirameriri, Mokgweetsi wa dibese, Morutabana, Radikago, Mokwaledi, Ngaka, Moejenere, Tautona, Modiredi, Mmueledi, O tshola ngwana, O mela ditedu, O mo setswalong, O a amosa, O tlhokomela bana, O tlamlala ba lelwapa, O ga metsi, O disa dikgomo, O rwalela dikgong, O ya sekolong, O phephafatsa ntlo, O baakanya koloi, O a apaya, O kgaola motlho, O tlhatswa dijana, O ya sekolong segolo, O lebelela kgwele ya dinao, O nwa bojalwa, O roka diaparo, O tsameka ka bompopi, O tshameka ka ditlhobolo, O na le lefatshe, O kgweetsa koloi, O fetola dipone, O tshameka kgwele ya dinao, O tshameka kgwele ya kolofo, O tshameka kgweletlowa.

Fa o sena go fetsa go ngaparisa ditiro tse kafa tlase ga mosimane/monna; kgotsa mosetsana/mosadi, fetola ditlhogo, o bee mosimane/monna fa o neng o beile mosetsana/mosadi teng le mosetsana/ mosadi fa o neng o beile mosimane/monna teng. A dikarata di kgona go amogana manno? Kgobokanya tse di ka kgonang go kabakanngwa le tse di sa ka keng.

Dipuisano

1) Ke dikarata dife tse di ka fapaanngwang le tse di sa ka keng? _____

2) Ithutuntsho e e go raa e reng kabonna/bosadi le bong? _____

Ithutunsho 2: Ditiro tsa bonna/bosadi le bong

Neela moithuti mongwe le mongwe karata e e sa kwalelang, kgotsa tse pedi mme o ba kope go kwala mefuta e e farologaneng ya go tshola, go ntsha dithoto, tiro ya morafe le tsela ya maitsholo ba bo ba di bee fa go tshwanetseng teng mo moalang wa ditiro tsa bomme le borre tse di tlhomilweng ke tlholego le tse di tlhomilweng ke setshaba/batho.

DITIRI TSA BONNA?	MME	RRE
BOSADI LE BONG		
TIRO YA TSHOLO= E TLHOMILWE KE TLHOLEGO		
TIRO YA NTSHO DITHOTO = E TLHOMILWE KE BATHO LELWAPA		
KWA TIRONG		
TIRO YA MORAFE		
TSELAYA MAITSHOLO		

DIPUISANO

1. A se ga se tsela ya tlholego ya go abalana tiro? _____

Ke eng se se phoso ka dikakanyetso tse? _____

2. Dipharologano tsa itsholelo ke dife fa gare ga ditiro tse di neetsweng borre le tse di neetsweng bomme?
Lebelela setshwantsho se se mo tsebeng e e latelang fa o araba potso e. _____

3. Di gogela jang kwa kgethololong? _____

Source: The Oxfam Gender Training Manual ©Oxfam UK and Ireland 1994

Ditthaloso

Tiro ya tsholo e akaretsa maikarabelo a go tshola/go godisa ditiro tsotlhe tsa mo lwapeng tse di dirwang ke bomme, tse di tlhogegang go tlhomamisa tlhokomelo le go nna teng ga badiri. Ga go akaretse go tshola fela mme go akaretsa gape go tlhokomela badiri (rre le bana ba ba dirang) gammogo le badiri ba ka moso (bana ba baotlh ana le ba ba tsenang dikolo).

Tiro e e ntshang maduo e a karetsa tiro e e dirwang ke bomme le borre gore ba duelwe ka madi kgotsa ka sengwe fela. Eakaretsa dithoto tse di rekisiwang kwa marekisetsong a a nang le tlhwatlha ya theko le ntsho dithoto tsa itshetso/ya mo gae tse tlhwatlha ya tsone e ikaegileng ka tiriso, mme e bile di ka kgona go bewa tlhwatlha ya thekiso. Mo go bomme ba ba dirang mo temong, se se akaretsa tiro ya balemi ka bon gwe ka bongwe, bahumagadi ba balemi le ba ba dirang ba duelwa ka madi.

Tlhokomelo ya morafe e karetsa ditiro tse di dirwang ke bomme thatathata ba direla morafe, e le tsweletso ya tiro ya bone ya tsholo. Se ke go tlhomamisa go ntsha le go tlhokomela meamuso e e tlhakanelwang, e e tlhaelang jaaka metsi, tlhokomelo ya botshogo le thuto. Ke tiro ya boithaopo e e sa duelelweng, e e dirwang ka nako ya go dirwe sepe.

Dipolotiki tsa morafe: Ka go farologana le tlhokomelo ya morafe, dipolotiki tsa morafe di akaretsa ditiro tse di dirwang ke borre mo morafeng ba di rulaganya ka fa sepolotiking tota. Gantsi ke tiro e e duelelweng, ka tlhamalalo kgotsa ka tsela nngwe, e le ka madi kgotsa ka go godisa seemo le nonofo.

Motswedi: Gender Planning and Development: Theory Practice and Training, Caroline O.N. Moser

Ithutunsho 3: Dipharologano fa gare ga bona/bosadi le bong

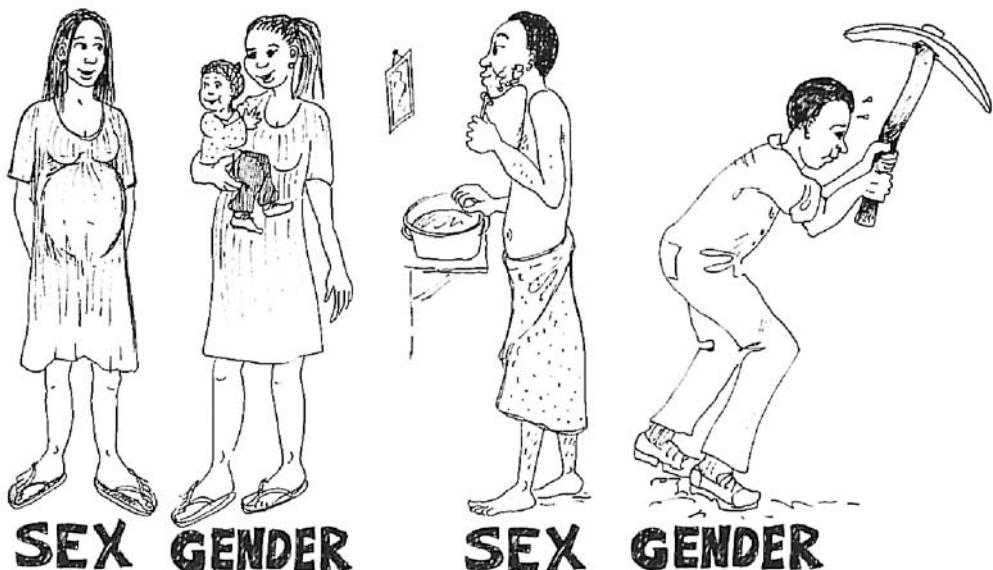
Kgwara gore a ditiro tse di latelang di amanngwa le bona/bosadi kgotsa bong.

TIRO	BONNA/BOSADI	BONG
Kapei		
Kanyiso		
Tseo-tshwetso		
Togo		
Go bona setswalo		
Botsamaisi		
Go mela ditedu		
Go godisa bana		
Go itaa mabole		
Go thuba lentswe		

Dipuisano

1. Nako nngwe fa o kopiwa go tlatsa fomo, sekai fa o tswa mo lefatsheng kwa Lebaleng Legolo la Difofane kwa Sir Seretse Khama, o bodiwa gore o mong, o bo o fiwa gore o tlhophe gore a o Monna kgotsa mosadi. A e ke potso e e siametseng go bodiwa? Fa e sa siama, ka goreng e sa siamaq? _____
-
-
-
-

2. Gantsi batho ba tlhakanya “dikgang tsa bomme” le “dikgang tsa bong”. A dikgang tse di a tshwana? Fa di sa tshwane, ke eng di sa tshwane? _____
-
-
-
-

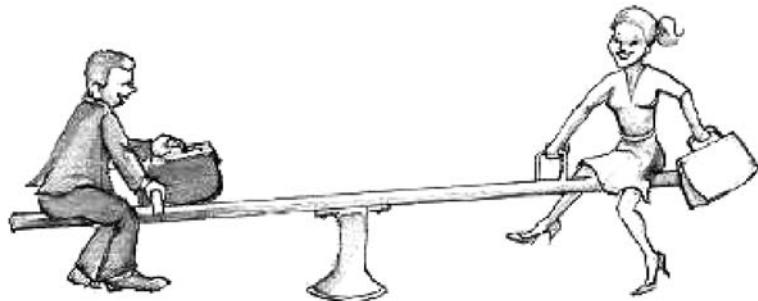

Motswedi: Ministry of gender equality and child welfare, Gender training manual and resource guide.

3. Fa o lebelela ditshwantsho tse di fa tlase, o ka tlhalosa jang pharologano fa gare ga bong le bona (botonanyana)/ bosadi (bonamagadi)? _____
-
-
-

Ithutunsho 4: Tekatekano ya bong

Dipotso

1. Gore lepolanka le kgone go itshetlela ka tekatekano, gotshwanetse ga diragala eng? _____
-
-
-

2. Go tswa mo sekaing se, o tlhaloganya gore tlhaloso ya tekatekano ya bong ke eng? _____
-
-
-

Ditlhaloso:

Bonna/Bosadi - bo tlhalosa pharologano ya popo fa gare ga banna le basadi. Banna ba ntsha peo; basadi ba a itsholofela, ba tshola ba bo ba amusa bana.

Bong - bo tlhalosa dipharologano tse di dirilweng ke setshaba/batho tse di fa gare ga banna le basadi, tse di ka fetogang fa nako e ntse e tsweletse, tse e leng gore di farologana mo ditshabeng ka go farologana. Bong jwa rona ke jone bo laolang gore re lejwa jang le gore re solo felwa go itsaa jang re le borre le bomme.

Tsalano ya bong - e tlhalosa tsalano mo botshelong fa gare ga borre le bomme. Botsalano jo bo dirilwe ke batho, ga bo tswe mo tlholegong. Dipharologano tsa tlholego din nnetse ruri, kwa ntle fa fela mo go ba ba fetolang bong jwa bone. Ditsalano tsa bong di a fetoga. Di bopilwe go ya le ditso tsa kamano le tirisano ya batho. Di farologana go ya ka nako le lefelo le fa gare ga ditlhoipha tse di farologaneng tsa batho. E bile do ka amiwa ke mabaka mangwe jaaka mmala, setlhophpha, bomorafe le bogole.

Tekatekano ya bong - ke ka ga go nonotsha bomme gore ba kgone go tsaya maemo a bone a a lekanang le a borre le go fetola maitsholo a borre gore ba lemoge gore tekatekano ya bong ke se se ka solegelang mongwe le mongwe molemo, e le mo Iwapeng, mo morafeng kgotysa mo setshabeng ka kakaretso.

DIKAKANYO TSE DI SOKAMENG

Ithutuntsho 5 : Dikakanyo tse di sokameng ke dife?

Ngaka o ne a ya go tsenelela dipuisano ka ga HIV le AIDS me tshwanelwa ke go kgatlhantshiwa ke mokgweetsi. Ba ne ba fapaana kwa bogorogi ba gorogelang teng mme mokgweetsi a ikela kwa a yang teng. Ngaka, yo o neng a itlhobogile, o ne a leletsa barulaganyi ba dipuisano ba bone ba neng ba leletsa mokgweetsi mo mgaleng wa letheka. O ne a boa go ya go batla ngaka mme ba nna ba se ka ba bonana. Morago ngaka o ne a tsaya

thekisi. Kwa bofelong fa bobedi jo bo kopana, mokgweetsi o ne a tshoga go bona fa ngaka e le mme, a bo a re: E rile fa ke utlwa gore o motsenelela phutego, ka tsaa fela gore o tshwanetse wa bo o le rre.

Tiragalo e e go raya e reng ka dikakanyo tse di sokameng? Akanya ka maitemogelo a o kileng wa nna le one; sekai; o le mme o isitse rre dijong tsa maitseboa rre a bo a neelwa gore a duele kgotsa o le rre o batla go fetola metseto ya ngwana, o bo o fitlhela gore dilo tsotlhe tsa go fetola di mo ntlwaneng ya bomme. Lwantsha dikakanyo tse di sokameng tse di mo go wena. Sekai o ka tsibogela jang tse di latelang mo Khanseleng ya gaeno:

- Mme a kopa tiro ya go dira mo konterakeng?
- Rre a kopa tiro ya go nna Motsamaisi wa lefelo la tlhokomelo ya bananyana?
- Motlhologadi a ya kwa lefelong le go binwang teng?
- Modi ka go ithekisa mmele a eteletse pele mogwanto wa ditshwanelo tsa setho?

Fa nako e letla dirang motshameko ka ditragalo tse, lo bone gore babogedi ba tlaa reng.

Ithutuntsho 6 : Ka fa dikakanyo tse di sokameng tse di rotloediwang ka teng

A batsena dithuto ba ikgaoganye ka ditlhhotshwana di ferabobedi. Setlhhotshwana sengwe le sengwe se tsee sephatlo sa oura se akanya se bo se tswa ka dikai tsa gore dikakanyo tse di sokameng di fetisediwa jang mo setšabeng ka nngwe ya tse di latelang:

1. Diane, maele le dipuo
2. Dipina (pina ya ntlha ya setlhophpha)
3. Ditshwantsho tsa motshikinyego, motshameko le tsa ngwao (dirang motshameko ka pono)
4. Bodumedi
5. Tlwaelo le ngwao
6. Bobegadikgang (mongwe le mongwe o tlaa bo a kopilwe go tla le dipampitshana tse a di kgaotseng dipampiring tsa dikgang go di abalana le setlhophpha)
7. Papatso/ipapatso. (mo go manegwang dipapatso teng)

Setlhophpha sa ntlha: Diane le puo

1. Akanya ka diane tse di latelang:
 - a. Mosadi, motswedi wa masula otlhe (Benin, Senegal).
 - b. Mosetsana wa mmatota ke yo o sotlegang a bo a a swa ka setu (India).
 - c. Koko e namagadi e itse moso mme e lebelela molomo wa e tonanyana/mokoko (Ghana).
 - d. Mosadi yo o molemo, leoto le le gobetseng le borokgwe jo bo gagogileng di nna mo Iwapeng (Netherlands).
 - e. Ke mosadi wa matlhabisa ditlhong fela yo o isang monna monna wa gagwe kwa kgotleng ya ditsheko (Uganda).
 - f. Mosadi ke sethunya mo tshingwaneng; monna wa gagwe ke logora lo lo e ageletseng (Ghana).
 - g. Mosadi o tshwana le nku ya Marino: bontle jwa gagwe bo lemogwa ka dikhularo tsa gagwe (Lesotho/ South Africa).
 - h. O se ka wa nyala mosadi yo lonao lwa gagwe lo fetang lwa gago (Malawi/ Mozambique).
 - i. Go tshola mosetsana ke go tshola mathata (Ethiopia).
 - j. Betsa mosadi wa gago kgapetsakgapetsa; fa o sa itse gore goreng, ene o tlaa itse (West Africa).
 - k. Tsaya mosadi jaaka a ntse: kgaitsadia saatane (Yoruba, Benin)
 - l. Mosadi yo o se nang monna o tshwana le tshimo e e se nang peo (Ethiopia).
 - m. Ga di ke di etelelWa ke manamagadi pele (Botswana)
 - n. Ee ya monna ke ee, ya mosadi ke nnyaa (Botswana)

2. A o gakologelwa tse dingwe tse di fang melaetsa e e tsepameng ka basadi le banna? Di kwale
-
-
-
-

3. Ke melaetsa efe e e tswang mo go tsone?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

4. Akanya ka dikai tsa ka fa ditiro tse di akanngwang tsa banna le basadi di gatelelwa ka puo, sekai rakgwebo.
-
-
-
-

5. O tlhaloganyang ka lefoko kakanyo e e sokameng? _____
-
-
-
-

Setlhophha 2 : Dipina

1. Akanya ka molodi wa pina e ya lenyalo:

*Se nkgatele mosadi
Ke mo rekile ka dikgomo
O a rekiwa, o a ithekewa, o rekiwa ka dikgomo*

MOTHAMA 2: DINTLHA TSE DI BOTLHOKWA TSA BONG

2. A o gakologelwa dipina dingwe tse di fang melaetsa e e tsepameng ka basadi le banna? Di kwale (opelela setlhophap e le nngwe ya tsone). _____
-
-
-

3. KE melaetsa efe e e ntshiwang ?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

4. A o dumela gore dipina tsa go nna jalo di tshwanetse go kganelwa? Gore di tshwanetse go kganelwa kgotsa go sa kganelwa? _____
-
-
-

5. O tlhaoganyang ka lefoko kakanyo e e sokameng? _____
-
-
-

Setlhophap 3: *Ditshwantsho tsa motshikinyego. Metshameko ngwao*

1. Akanya ka setshwantsho sa motshikinyego sa lefatshe le sele le sa mo gae (sekai Generations). Kangkgolo ya sone ke eng, batshameki bagolo ke bomang? _____
-
-
-

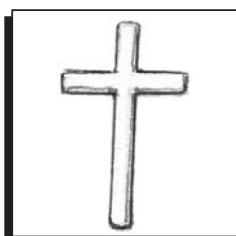
2. Melaetsa ke eng ?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

3. O tlaloganya eng ka lefoko kakanyo e e sokameng? _____

Setlhophapha 4: Bodumedi

Akanya ka dinopolu tse di fa tlase, tse di tserweng mo dibukeng tsa bodumedi tse di faroganeng:

"Basadi ineeleeng mo banneng ba lona, jaaka lo dira mo Moreneng, gonne monna ke tlhogo ya mosadi, fela jaaka Keresete e le tlhogo ya Phuthego... jalo he fela jaaka phuthego e laolwa ke Kereserte, a basadi ba laolwe ke banna mo sengweng le sengwe." – Baebele.

"Banna ban a le taolo mo basading gone Allah o dirile mongwe go nna mogolo mo go yo mongwe. Basadi ba ba molemo ba boikobo. Ba sireletsu dikarolu tse di sa bonweng gone Allah o ba sireleditse. Mo go bao ba lona ba ba tshabang go sa nneng boikobo ba kgalemeleng lo bo lo ba romele kwa dikobong ba kgaogane, lo bo lo ba betse." – Koran.

"Go ithuta Torah ke motlae fela mo basading gone ba tlaa fetola mafoko a Torah go nna mafoko a booleele ka ntlha ya go sa tlhaloganyeng le go se nang kgatlhego." – Mishnah, bintlha nngwe jwa Talmud, Judaism.

"Moropa, seeleele sa motse, Shuras (bathwana) diphologolo, basadi, mo gotlhe go tshwanelwa ke go itewa." – Tulsidas, mokwalo mo Ramayana, tumelo ya Sehindu.

1. A o ka akanya ka tse dingwe tse di ntshang molaetsa mongwe ka basadi le banna? Di kwale

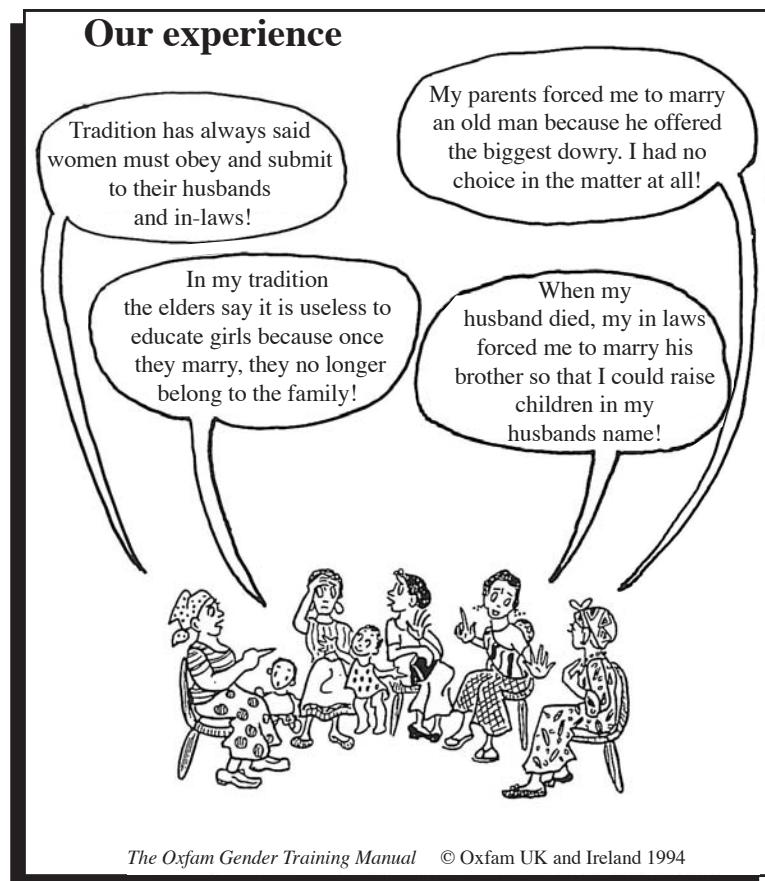
2. Ke melaetsa efe e e fiwang?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

3. O tlhaloganya eng ka lefoko kakanyo e e sokameng?

Setlhopho 5: Tlwaelo, ngwao le bodumedi

Akanya ka ditsela tse ka tsone dingwao tse di farologaneng di lebang basadi le banna le gore di supiwa jang mo ditsamaisong tsa tlwaelo le ngwao. Sekai, mo lenyalong la "bophirima" monyadiwa o "neelwa" monna wa gagwe ke rraagwe Setshwantso se se fa tlase se fa dikai tse dingwe gape di le mmalwa:

1. Ke dikai dife gape tse o di akanyang? _____

2. Ke melaetsa efe e e tlhagelelang?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

3. O tlhaloganyang ka lefoko kakanyo e e sokameng? _____

Setlhopho 6: The media

1. Lebelela setshwantsho se se latelang se neng se le mo pampiring ya dikgang ya Mmegi Monitor ya kgwedi ya Motsheganong 28, 2007. Setshwantsho se tlhogo ya sone e ne e re Phuthegokgolo ya BNF, go ne go twe se supa yo o neng a lwela maemo a Boeteledipele jwa Phathi, e bong Kathleen Letshabo, kwa Phuthegongkgolo ya yone a fagolwa e bile a dutla madi

Sethwantsho se se ne se
le mo Botswana Guardian ya
13 Mopitlo 2009

Tsebe ya ntsha ya
pampiri ya The Voice,
24 Moranang 2009

MOTHAMA 2: DINTLHA TSE DI BOTLHOKWA TSA BONG

2. Lebelela dipampiri tse dingwe tse di tlileng ka setlhophpha. A di ntsha molaetsa mongwe o o tsepameng ka bomme le borre? _____
-
-
-
-

3. Ke melaetsa efe e e buiwang ka bomme, ke efe e e buiwang ka borre?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

4. O tlhaologanya eng ka lefoko mogopolo o o sokameng? _____
-
-
-
-

Setlhophpha 7: Papatso/ipapatso

1. O akgela mabapi le ditshwantsho tse difa tlase, ke malaetsa efe e e buiwang ka bomme mo ipapatsong le gore e amana jang le matshelo a bontsi jwa bomme? _____
-
-
-
-

2. Akanya ka dipapatsi tse dingwe. Di kwale. _____

3. Ke melaetsa efe e e ntshiwang ka bomme le e e ntshiwang ka borre?

Melaetsa ka basadi	Melaetsa ka banna

4. O tlhaloganya eng ka lefoke kakanyo e e sokameng? _____

Ditshwantsho tse di mmala di ka bonwa mo CD ROM, bona F2 – F6.

Ditlhaloso

Dikakanyo tse di sokameng ka ga bong ke ditumelo tse di bopilweng ke batho ka ga banna le basadi. Di bopilwe ka diupuo, dipina, diane, bobega dikgang bodumedi, tlwaelo, ngwao, thuto, motshameko, jalo jalo.

**Ithutuntsho 7: Tshekatsheko: Dikakanyo tse di sokameng tse di gwetlhlang
Sekaseka seemo se se fa tlase o bo o araba dipotso tse di latelang:**

Seemo sa ntlha: Batsaya karolo mo dipuisanong tsa makgotla a setšhaba tse di buang ka bomme ba ba mo pusong ya dikgaolo ba re makhanselara a bomme " ga ba itsee jaaka bomme fa ba tsena kwa khanseleng" le gore " sa bone ke go itshupa fela". Ba bua gape gore mo gongwe banna ba itsa basadi ba bone go tsenelela dipolotiki ka ntlha ya ka fa banna ba itsaang ka teng mo sopolotiking, jaaka go dirisa mathapa.

Seemo sa bobedi: Molefe Molefe, Mokhanselara wa BCP kwa Kgatleng a re Motsei Rapelana ke mongwe wa ba a tsayang malebelo mo go bone. Ke lepolotiki la motia, yo o tlodileng dikgoreletsi di se kana ka sepe mme e bile a sa bolo go nna lepolotiki. Ke tsela e e ntseng jalo, ga a na mathata a gore bomme ba eteletele pele, e bile a re "bomme bangwe ba nonofile, ba na le bokgoni go feta borre" ba tshwanetse go engwa nokeng gore ba fitlhelele maikaelelo a bone a sepolutiki.

Seemo sa boraro: Mokhanselara Malebogo Kruger, Seatla sa ga Ratoropo wa Lobatse a re *thotloetsa ya ba lelwapa la gagwe* ke e e reng "mme mongwe le mongwe yo o gatetseng pele o engwe nokeng ke rre wa gagwe". Rre wa gagwe o mo eme nokeng ka ditsela tsotlhe. O fa sekai sa jaaka rre wa gagwe a ne a mo thusa go ipapatsa ka go mo kgweetsa ka ditlhopho tsa 2004. tota ke rre wa gagwe yo o neng a mo rotloetsa, a mo kgothatsa gore o ka kgonfa ene a ne a okaoka.

Dipotso

1. Ke dikakanyo dife tse di sokameng tse o di bonang mo diemong tse di fa godimo?

Seemo sa ntlha: _____

Seemo sa bobedi: _____

Seemo sa boraro: _____

2. A diemo tse di a gwetlha kgotsa di tsweletsa/rotloetsa dikakanyo tse di sokameng tse di teng?

Seemo sa ntlha: _____

Seemo sa bobedi: _____

Seemo sa boraro: _____

3. Dikakanyo tse di sokameng tse di amang bomme le borre mo pusong ya dikgaolo mo Botswana ke dife?

4. Ke eng go le botlhokwa go gwetlha dikakanyo tse di sokameng mo pusong ya dikgaolo? _____
-
-
-
-
-

GO NGAPARELA KGATELELO

Ithutuntsho 8: Bomme ba gatelela bomme?

Akanya ka tiragalo nngwe ya bošeng mo khanseleng ya gaeno e mo go yone o neng wa ikutlwa o akanya gore bomme ba bangwe mo khanseleng ga ba a go ema nokeng kgotsa ba ne ba itsaya ka tsela e o akanyang gore e ne e kgoreletsa kgotsa e se na tlötlo. Bomme ba babedi ba tshwanetse go tshameka karolo e mme morago ga motshameko, dipotso di tshwanetse tsa buisanngwa mo bokopanong.

1. Go diragetse eng? O ka tlhalosa jang tsela e bomme baneng ba tsaana ka yone? _____
-
-
-
-
-

2. Ke eng e le gore le fa go katwe mo dingwaong tsotlhe bomatsale ba itsege ka go gatelela dingwetsi?
-
-
-
-
-

3. O tlhaloganya eng ka puo e e reng "mo gogela kwa tlase", o akanya gore se se tsalwa ke eng? _____
-
-
-
-
-

Thulaganyo ya dintlha: Go ngaparela kgatelelo

Nngwe ya ditekeletso tsa kgatelelo ya setlhophpha sengwe mo setshabeng ke bogolo jo setlhophpha seo se ngaparelang kgatelelo ya sone ka jone se bo se e ntsha ka go gatelela ba bangwe. Mo dingangisanong tsa bong, kgang ya “matsale” e itsege thata: Bomme ba bagolo ba ba neng ba rontshiwa dinonofo mo matshelong a bone ba kgwela botlhoko dingwetsi tse morafe o ba fileng nonofo le taolo mo go bone.

Se se lemogilweng ke dipatlisiso mo go bomme ba ba mo maemong a go tsewang ditshwetso mo go one ke gore bomme ga ba emane nokeng fa ba le mo maemong a go tsewang ditshwetso mo go one. Bomme le borre gantsi ba re bomme ga ba itshephe, ba tshaba go tsena fa ba sa go itseng, e bile ga ba tshephane. Go feta moo ga ba tlhophane, mo mabakeng a mangwe ga twe “ba gogelana kwa tlase.”

Ga go na mabaka a gore bomme, kgotsa mang fela a gogele yo mongwe kwa tlhase ka tsela e e bobe bo kalo. Mme fela mokgwa oo wa go gogelana tlase, o tshwanetse wa tlhaloganngwa ke tsela e e leng gore bomme ka bobone ba ne godisiwa ka one – ngwao, tlwaelo, tumelo, setso, tshekamelo ya bong tse di nang le bokgoni jwa go nyenya fatsa boleng le go itshepha ga bone. Se se ka fetoga nonofo ya go batla go gogela bomme ba ba lebegang ba kgona kwa tlase.

Tshekatsheko mo go bomme kwa Zimbabwe e lemogile gore, “Mo go utlwisang botlhoko, gore setshaba se dirile bomme batlhokomedi ba yone ngwao e e gogelang kwa go ba gateleleng. Mo seemeng seo, go raela gore go dirwe tshwetso ya gore mo sepolotiking, matshelong le mo ngwaong setshaba se fetotse bomme bagateledi ba bone ka bobone ka gonane le bone ba leba borre e le baeteledipele ba ba botoka mo go bomme.”

Goi lemogilwe gangwe le gape gore bomme, ba e leng gore ke bone bathlophi ba bantsi, ba tlhophpha borre. Thenjiwe Mtintso, yo a neng a le mopalamente wa African National Congress (ANC) kwa Aforika Borwa, o tlhalosa gore se se dirwa ke gore “thatathata maitemogelo a bone a botshelo a ba dirile go nna kwa tlase ga borre”.

Theresa Samaria, Mmatoropo wa pele wa Walvis Bay a re le fa go ka nna le mokgwa o wa “mo gogele tlase” mo go bomme bangwe, go na le bomme ba bantsi ba ba kgonang go mo leletsa ba mo rotloetse. O dumela gore kgang ya gore “bomme ke bone baba ba bone ba ba maswe” ke e tlhamilweng ke borre go tshwanedisa go ntshiwa ga bomme mo dipolotiking.

Ke kakgelo e e botlhokwa thata mo dikgoreletsi tse bomme ba lebaganeng natso mo magaeng mo e leng gore mekgwa e itemogelwa teng ka bokete go ne le kwa godimo, gore kgang ya go gogelana tlase tlhagila e umakilwe kgapetsakgapetsa mo dipotsolotsong.

Motswed: At the Coalface: Gender and Local Government in Southern Africa and Ringing up the Changes.

¹ “Beyond Inequalities, Women in Zimbabwe”, SARDC, WIDSA

Dinoutsi: _____

DINTLHA TSA BATSAMAIMSA DITHUTO

Ithutuntsho 1: Bonamagadi/botonanyana le bong

Didiriswa: Dikarata di tshotse tse di dirwang tse di farologaneng (lebelela dikai fa tlase), flipcharts, prestick

Nako: Metsotso e le 30

Ipaakanyo: Pele ga toro e simologa, baakanya dikarata tse di nang le ditiro le maemo a a faroganeng.

Tsela ya go dira: Nna le dikarolo di le pedi tsa lobota, mosimane/mosetsana le mosetsana/mosimane. Abela batsena dithuto dikarata mme o ba kope go baya dikarata tsa bone ka fa ntlheng ya bokwalelo fa ba boning go tshwanetse. Fa mongwe le mongwe wa bone a sena go baya karata , supa setlhogo gore o bone gore ke toro efe e e sa ntseng e diragala.

Dikai tsa ditiro le maemo:

Lepolotiki, Motlhokomela Lelwapa, Motsamaisi, Mmabontle/rabopntlel, Moapei, Modirameriri, Mokgweetsi wa bese, Moreutabana, Modiri mo konterakeng, Mokwaledi, Ngakar, Mojenjene, Tautona, Mokwaledi, Mmueledi, O tshola ngwana, O mela ditedu, O bona setswalo, O a anyisa, O tlhokomela bana, O tlamelba lelwapa, O ga metsi, O disa dikgomo, O rwalela dikgong, O ya sekolong, O phefafatsa ntlo, O baakany koloi, O a apaya, O kgaola motlho, O tlhatswa dijana, O ya sekolong segolo, O lebelela kgwele ya dinao, O nwa bojalwa, O roka diaparo, O tshameka ka bompopi, O tshameka ka ditlhobolo, O na le lefatshe, O kgweetsa koloi, O fetola dipone, O tshameka kgwele ya dinao, O tshameka kolofo, O tshameka bolotlowa jalo jalo.

Dintlha: Ditiro tsotlhe tse di rulagantsweng ke tlholego, jaaka go tshola ngwana kgotsa go mela ditedu ga di ka ke tsa amoganwa. Ditiro tse di rulagantsweng ke batho jaaka go apaya di a amoganwa. E ke tsela e e tlosang bodutu ya go dira gore batsena dithuto ba kgone go tlhaloganya pharologano fa gare ga bona/bosadi le bong.

Ithutuntsho 2: Ditiro tsa bosadi/bonna le bong

Didiriswa: diflipchart, dikarata di na le ditiro le mekgwa e e farologaneng

Nako: Metsotso e 20

Mokgwa wa go dira: Go latela ithutuntsho, soboka ditiro tsa tlholego tsa go tshola tsa bomme le borre mo moalang o batsena dithuto ba ka o tlatsang mo dibukeng tsa bone fa lo tlatsa mmogo *flipchrt*.

Dintlha: Tiro ya tsholo ke yone fela e e tlisitsweng ke tlholego. Ditiro mo lelwapeng, mo morafeng le kwa ditirong di bete letswe fela mo go tse tsa tlholego sekai, bomme ba tshola bana, ka jalo ba tshwanetse ba ba tlhokomele le lelwapa, ba intshe setlhabelo go tlhokomela mo morafeng le kwa tirong, ba ithutele ditiro tsa tlhokomelo jaaka bokwaledi, booki, go dira mo malwapeng, jalo jalo. Ka ntlha e nngwe borre ba tshwanetse go otla le go sireletsa, ba bo ba laola mo ditirong tsa morafe le kwa tirong – ke bone maplotiki, batsamaisi, le batsaa ditshwetso; ba dira mo madirelong, mo dikgwebong, jalo jalo. Tiro ya bomme mo malwapeng ke yone e sa duelweng sentle. Ditiro tse bomme ba di tsayang mo morafeng – go dira mo malwapeng, booki, borutabana jalo jalo – tse di bidiwang go twe “ditiro tsa tlhokomelo”- gantsi ga di duelwe thata jaak tse di dirwang ke borre.

Kgobera batsena dithuto ka go ba botsa gore a go na le sengwe se se phoso mo kgaoganyeng ditiro ka bong. Bangwe ba tla araba ba re go "dirile Modimo jalo". Bangwe ba tlaa re ga go a siama ka gore go a kgoreletsa: bomme le borre ba kganeletswe mo ditirong tse gongwe ba sa di nonofela. E ke ntlha e e molemo e go ka buisanngwang fa go yone gore go tewa eng fa go twe dikakanyo tse di sokameng; sekai, ka gore motho ke mme, o tshwanetse a itse go apaya. Ntsha ntlha ya gore ditiro tsa bomme ba kganeletsweng mo go tsone ke tsa seemo se se kwa tlase: mo botshelong, mo polotiking le mo itsholelong. Bomme ba rontshiwa tshwanelo ya go tsaya ditshwetso mo malwapeng a bone le mo morafeng, le fa ba le batlhokomedi ba malwapa tota. Tiro e ba e dirang e tlhwatlha tlase, mo ba dirang teng le ka kwa ntle.

Ithutuntsho 3: Dipharologano fa gare ga bonamagadi/botonanyana le bong

Nako: Metsotso e 5

TIRO	BONAMAGADI/BOTONANYANA	BONG
Kapei		X
Go anyisa	X	
Go tsaya ditshwetso		X
Go roka		X
Go bona setswalo	X	
Botsamaisi		X
Go mela ditedu	X	
Go godisa bana		X
Go itaa mabole		X
Go fetoga ga lentswe	X	

Maikaelelo a ithutuntsho e e motlhofo e ke go lekeletsa gore a batsena dithuto ba tlhaloganya pharologano fa gare ga bosadi/bonna le bong. Go anyisa, go bona setswalo, go mela ditedu le go fetoga ga lentswe ke dineo tsa tlholego tse di amanngwang le bong. Kapei, botsamaisi, go itaa mabole le go loga ke ditiro tse ka tlhago di amanngwang le borre le bomme ba ba sa ikaegang ka motheo wa tlholego, jalo he ke ba tiro ya bong kgotsa motheo o o tlhomilweng ke batho. Go gontsi – batsena dithuto ba ka kopiwa go tlaleletsa ka dikai tsa bone. Ithutuntsho e e ka dirwa ke ditlhophpha kgotsa ke bokopano, go ya le gore setlhophpha se kanakang.

Ithutuntsho 4: Tekatekano ya bong

Nako: Metsotso e 5

Dintlha: Sekai sa lepolanka ke sone se se siameng, se se bofeso, se se kgonang go supa gore go tewa eng fa go twe tekatekano ya bong. Gore lepolanka le eme le itsetsepetsa, ntlha e nngwe e tswanetse go godimo fa e nngwe e ya tlase. Ka tsela e e tshwanang, gore go nne le tekatekano ya bong, bomme ba tlhoka go nonotshiwa fa borre bone ba tlhoka go fetola mekgwa.

Ithutuntsho 5: Kakanyo e e sokameng ke eng?

Nako: Metsotso e 5

Dintlha: Se ke sengwe sa dikai tse dintsitse di ka dirisiwang go supa kakanyo e e sokameng. Se supa ka fa dikakanyo tse di sokameng di gogelang kwa dikakanyetsong ka batho di ikaegile ka letsong, setlhophapha, bong jalo jalo, mme e bile di ka gogela kwa ditshwetsong tse e seng tsone. Jaaka tlhaloso ya dikakanyo tse di sokameng e supa, tse di a patika mme di gogela kwa kgethololong e bomme lefatshe ka bophara ba lebaganeng nayo.

Ithutuntsho 6: Ka fa dikakanyo tse di sokameng di nonotshiwang ka teng

Didiriswal: dikai tsa ipapatso/papatso, dibillboard, bobega dikgang jalo jalo, go nna le lesedi gore ga tweng ka bomme le borre.

Nako: Metsotso e 50

Ipaakanyo:

Kopa batsena dithutu nako e sa le teng go tlisa dikai tsa tse di fa tlase.

1. Diane, maele le dipuo
2. Dipina (pina ya ntlha ya setlhophapha)
3. Ditshwantsho tsa motshikinyego, metshameko, metshameko ya ngwao (diragatsa karolo)
4. Tumelo
5. Tlwaelo, ngwao
6. Bobega dikgang (mongwe le mongwe o tlaa bo a kopilwe go tla le dikgannyana tse a di kgaotseng mo dipampiring go di abalana le setlhophapha)
7. Ipapatso (dibillboard)

Dintlha: Go sa kgathalesege gore batsena dithuto ba sekaseka ntlha efe, maduo tshwanetse go tshwana. Tse ke dikai tsa se se ka nnang sa tlhaga mo mealong:

Melaetsa ka bomme	Melaetsa ka borre
Bokoa	Nonofile
Diso	Dithakga
Didirisiwa	Bakgweetsi
Ga go na taolo	Go na le taolo
Ba ikarabela kwa go borre	Ga ba ikarabele kwa go ope
Ba tlhabisa ditlhong; ba tlhoka kutlwelo botlhoko	Ba a kgatlhis.

Ithutuntsho 7: Ditshekatsheko- Dikakanyo tse di sokameng tse di gwetlhant

Nako: Metsotso e 15 go bala le go buisana ka diemo mo ka ditlhophpha; Metsotso e 15 go fa pego.

Dintlha:

Seemo sa ntlha: Se supa gore bomme ba tsweletse ka go nyenya fadiwa, e bile go na le tumelo ya gore ga ba ka ke ba kgona go itlhokomela, ba tlhoka tshireletso kgatlhanong le "matlhapa a borre". Sekai se gape se supa go nna 'teme pedi' mo go dirwang mo go bomme ga go re "ba a thetha" – ga go buiwe jalo ka mapolotiki a borre ka gonane go na le tumelo ya gore ba tshwanetse go itsaya jalo.

Seemo sa bobedi le sa boraro: Di supa bomme e le mapolotki a a nonofileng (ba nonofile ba na le bokgoni) – selo se se gwetlhant dikakanyo tse di sokameng, gape di supa borre ba fetola maitsholo a bone mo mapolotiking a bomme, selo se se gwetlhant kakanyo e e sokameng ya gore borre ga ba dumele gore bomme ba ka etelela pele, e bile ga ba na go ba ema nokeng mo maemong ao.

Ithutuntsho 8: Bomme ba gatelela bomme ba bangwe?

Nako: Metsotso e 30 go rulaganya le rola ditsompelo; Metsotso e 30 gore batsena dithuto ba buisane ka se ba se boneng.

Ipaakanyo: E re le fa batsena dithuto ba ka nna le dikai tse ba di dirisang go dira motshameko o o lebaneng, motsamaisa dithuto o ka tlhokega go nna le dikai di se kae tsa mo gae tse di ka thusang go ntsha dintlha tsa botlhokwa.

Dintlha: Ka go sa fetogeng mo dithutong tsa bong, e ka ne e le tsa bomme kgotsa e le setlhophpha se se kopaneng sa bomme le borre, kgang ya gore a bomme ba gatelela bomme ba bangwe kgotsa nnyaa e nna e tsoga. Go botlhokwa go tlhabantsha kgang e le go tlhalosa gore tekatekano ya bong ga se ya gore bomme ba phepa fa borre ba se phepa – mme kgang ke gore batho ke motswako wa bobedi jo.

E rile fa ithutuntsho e e lekelediwa mo dithutopuisanong tse di fetileng, batsena dithuto ba tla ka dikai tse di dintle thata. Sekai, mo dithuto puisanong dingwe, mme mongwe o ne a tla ka lepolotiki la mme le mmuelela bong ba ngangamo phatlalatseng, molwela bong a kgalela lepolotiki go bo la palelwa ke tiro fa lepolotiki lone le kgalela molwela bong go bo a sa mo tlote. Bomme bangwe ba babedi ba ne ba tla mme ba ba kopa gore ba sekba omama mo pele ga batho ka gonane seo se ka gogela mo goreng bomme botha ba ba mo maemong ba lejwe e le batho ba ba omamaomanang fela go sa twe sepe, ba sa kgone go tshela mmogo.

Dipuisano tsa ditlhophpha di ne tsa tlhagisa gore bomme ba ba mo maemong a a kwa godimo gantsi ba nna ba itlhaotse, ba ikutlwa ba sa sirensetsega mme se se ka gogela mo goreng ba iphitlhlele e le bagateledi. Ke boammaaruri gape gore bomme le borre ba ba mo maemong a a kwa godimo gantsi ba kalwa go dirisiwa ditsela tse di farologaneng. Monna yo o dikeletso dikgolo o ka lebiwa a "leka maano a go gatelela pele" fa mme ene a lejwa a "dirisa batho". Bomme ba kaiwa ba le "lenyatso le makgakga" fa borre bone ba kaiwa ba loga maano.

Go botlhokwa gape go buisana ka fa bsetlhophpha sa batho se se gateletsweng se tsenyang mo pelong kgatelelo ya sone se e dirisa mo go bao ba ba se nang thata e e kana ka ya bone, mo setlhoeng sa nonofo se se simololang ka borre ba gateletse bomme. Se ke sekai sa se se dirwang ke bomatsale. Fa ba sena go tshelela ka fa tlase ga kgatelelo, bomatsale ba itumelela go itshupa dinonofa mo dingwetsing tse di sa nonofang jaaka bone, mo gongwe ba rotloetsa barwaabone go dirisa dikgoka.

Dinoutsi: _____